

Társadalomtudományok és a környezettudomány

Világszemlélet-változás, ökológia, vallás, tudomány

I. VILÁGFELFOGÁS ÉS KÖRNYEZETTUDOMÁNY • A zsidó-keresztény elvek felülvizsgálata • Ökológia és környezettudomány, a „fenntartható fejlődés” fogalmáról

II. AZ ÖKOLÓGIA ÉS A KÖRNYEZETTUDOMÁNY HELYE A TUDOMÁNSZERVEZETBEN

III. KÖRNYEZETTUDOMÁNY: TERMÉSZET- VAGY TÁRSADALOMTUDOMÁNY? • A „környezetgondos polgár”

IV. VALLÁS ÉS TUDOMÁNY

Az emberiség világról alkotott felfogása másfél ezer év óta nem változott annyit, mint napjainkban, néhány évtized alatt változik. Csak folyamatos igével lehetne ezt a változást kifejezni, mert benne élünk, és ezért nehezen vesszük észre leglényegesebb jegyeit. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy az Akadémia elnökeként szinte naponta foglalkozhatom a különböző tudományok – élettelen, élőtermészet-tudományok és társadalomtudományok – kérdésfeltevéseivel, és szinte rákényszerülök arra, hogy naponta érzékeljem a világ felfogásában végbemenő fejlődést. Olyan változásokat, amelyeket a résztanulmányok szerzői saját gondolkodásukban észre sem vesznek, de amelyekre a figyelmes olvasó rádöbbenhet. És szerencsém van azért is, mert a természetkutatók gondolkodásában végbemenő változásokkal egy időben konkrét történettudományos, írói, szerkesztői munkát végzek, s eközben kipróbálhatom módszertani következtetéseimet. (Készítem például egy új Európa-történet koncepcionális vázlatát.)

*Ember-
szemléletünk
átalakulása*

Mint a természet kutatása iránt fiatalkorától érdeklődő embert – volt idő, amikor matematikusnak, aztán később biológusnak készültem –, történészként is állandóan foglalkoztatott az ember és a természet közötti mindenkori viszony. Az egyetemen például 1979 óta tanítom négy

*Ember, épített
és természeti
környezet*

2002. január 17. Felszólalás az 1998-ban létrehozott Környezettudományi Bizottság ülésén amely a johannesburgi konferencia előkészületeit tárgyalta. („Rió +10”).

Biotörténelem féléven keresztül ember és természeti, valamint épített környezet viszonyát, és mindig büszkén beszélek még ma is sokak előtt örökségnek tűnő, 1985-ből való írásomról, amikor én a történelem legáltalánosabb mozgását a „biotörténelem” fogalommal kívántam leírni. Az új Európa-történetben – amelyet egy időben kívánunk elkészíteni magyar és idegen nyelven – például nagy helyet kívánok szentelni mindenekelőtt az ember és a természet viszonyának, de természetesen tárgyalni kívánom az európai kontinens történelmét az ember megjelenése előtt is. És tárgyalni szeretném azt a korszakot is, amikor az emberek még nem voltak képesek a maihoz hasonló igazgatási, szervezeti kereteket alkotni, és mint ún. természeti népek élték meg millióéves történelmüket. Amikor ezekkel az ötleteimmel előhozakodtam, és arról beszéltem, hogy a különböző jégkorszakok kialakulása az utóbbi 200 millió évben minden valószínűség szerint annak köszönhető, hogy a Föld és a Hold viszonyában a 23%-os dőlési szög egy kicsit változott, legjobb barátaim is nevetve csóválták fejüket. És hitetlenkedésük csak akkor hagyott alább, amikor hosszan fejtegettem, hogy a jégkorszakok és felmelegedések váltakozásának milyen szerepe volt az ember „elszaporodásában”, s abban, hogy benépesíthettük a Földet. Valójában akkor hitték csak el – ahogy ők mondták, szokás szerinti – „vad” ötletemet, amikor a Kr. e. 12–10. évezred utáni, immáron jól ismert embertörténeti tényanyagokat eléjük tártam. Csak ezt, a történészek kézikönyveiből is ismert, utóbbi 15 ezer év embertörténelmét áttekintve értik meg a történészek és általában a társadalomkutatók, hogy milyen kicsiny periódus is a Föld történelmében az az időszak, amit mi a közösséget alkotó ember történelmeként bemutatunk. Ismeretes a nemzetközi irodalomból az, Mészáros Ernő a legutóbbi könyvében idézett ötlet, hogy a Föld történelmét mérőszalagra vetítve a sokméteres mérőszalagon az általunk ismert emberi kultúrák történelme csak millimétereket foglalna el. Az ember történelme része a természet történelmének, és ha akarjuk, ha nem, jövője is része lesz a természet jövőjének.

Engedjék meg, hogy négy következtetést levonjak a fentebb mondottakból!

I.

VILÁGFELFOGÁS ÉS KÖRNYEZETTUDOMÁNY

*Természet-
kutatók
eredményei* Az emberiség világfelfogása gyors átalakulásban van. A tények, hogy az ember képes elemeire bontani az anyagot, és a fizikusok után a kémikusok képesek azt egészen másként összerakni, azután az a tény, hogy az ember képes elhagyni a Földet, és időfelfogása az űrkutatás következtében teljesen átalakult, valamint az a tény, hogy végre rájöttünk: természeti környezetünket tönkre is tehetjük, és ezzel a magunk

életfeltételeit tehetjük tönkre, nos, ezek a tények arra készítetnek bennünket, hogy egészen másként gondolkodjunk természet és ember viszonyáról, mint akár 30-40 esztendővel ezelőtt. Engem most például rendkívül foglalkoztat az, hogy a maihoz hasonlóan gyökeres világszemlélet-változások mikor mentek végbe a történelem során, milyen körülmények alakították ki az akkor újnak számító világfelfogásokat, és milyen e máig élő világfelfogásokban ember és természet viszonya. Ha nem más, akkor szeptember 11., a kultúrák és a világfelfogások ütközésének e sajátos időpontja rákényszeríti erre az emberiség gondolkodó részét.* Hogyan vélekedik például a három judaista vallás – a zsidó, a keresztény és muszlim – ember és természet viszonyáról, és hogyan gondolkodnak a keleti vallások – a buddhizmus, a konfucianizmus, a sintoizmus – ugyanerről a kérdésről? Mennyire lesznek ezek a világfelfogások alkalmasak arra, hogy a 21. században ember és természet valós viszonyát megfelelően irányítsák? Mert e viszonyt a mi emberi gondolkodásunk befolyásolni tudja az ipari-technikai forradalmak hozta eszköz-készlettel. Lehet, hogy igaza van a buddhistáknak, amikor vitatkozva a keresztényekkel, azt hányják a szemünkre, hogy a mi világfelfogásunk – függetlenül attól, hogy vallásgyakorlók vagyunk-e vagy sem – telve van korlátolt természetellenességgel. Hiszen a Teremtőről azt tartja a három egyistenhívő vallás, hogy – *Mózes I. könyve I. fejezetének 26–30. verse* szerint – Isten az ember rendelkezésére bocsátotta összes nem emberi teremtményét. Vagyis: mi másfél ezer év óta egy technikai optimizmust alátámasztó világfelfogásban nőttünk fel, amely világfelfogás szerint az ember az élővilág központja. Míg például a buddhizmus szerint az ember csak a természet része, és ember meg természet között kölcsönviszony van. Nem is beszélve a panteista, azaz többistenhívő vallásról, ahol minden természeti jelenségnek, sőt természeti objektumnak megvan a maga szent volta, amelyik állandó tiszteletet követel az embertől.

*Szeptember 11.
után*

*Mózes kezében
a nem emberi
teremtmények*

A ZSIDÓ-KERESZTÉNY ELVEK FELÜLVIZSGÁLATA

Azt már sokan észrevettük, hogy a 21. században másként kell beszélni ember és természet viszonyáról, mint ahogy másfél ezer évig beszéltünk. Ma már tudjuk – legalábbis mi, néhány százezren, napról napra többen, talán már több millióan is vagyunk –, hogy sokkal helyesebb természet és ember viszonyáról beszélni, tehát megfordítani a szókapcsolatot. És az a helyes, ha az embert az egész természet részének tekintjük, nem pedig a természetet egyszerűen „környezetnek”. (Csak záró-

*Az ember
a természet
része*

* 2001. november 5. „Szeptember 11. és a tudomány”.

Az egyistenhit és alapelveink felülvizsgálata

jelben jegyzem meg: Vida Gábor barátomnak volt ezelőtt erről egy ki-tűnő és a tőle szokásos, okos indulattal megírt szövege, amelyet kézbe kapva azonnal közöltünk az Ezredfordulóban.) Azt még azonban nem vettük észre, hogy az egész világfelfogásunkat felül kell vizsgálni. Nem egyszerűen a tudomány belső fejlődéséből származó következtetésről van szó, amikor helyet követelünk az ökológiának vagy a környezettudománynak, nem egyszerűen állat-, növény- vagy természetbarát mozgalmakról van szó, amikor az 1970-es évek óta (én magam is) írunk és beszélünk a természet megóvása érdekében. Itt többről van szó. A 21. század kiköveteli az emberiségtől, hogy *változtassa meg a természet és ember viszonyáról eddig kialakult felfogását*. Meg vagyok győződve arról, előbb-utóbb másnak is eszébe fog jutni a kérdés, vajon a zsidó-keresztény egyistenhívés rögzült tanításai *nem szorulnak-e már felülvizsgálatra*. Számomra a vallás amúgy sem dogmák – mindenekelőtt a különböző egyházi tisztviselők és egyházfilozófusok által dogmába foglalt nézetek – összessége, hanem az ember és a világról kialakult általános szemlélet. Szemlélet arról, hogy milyen az ember viszonya az élettelen és az élő természethez, milyen a viszonya embertársaihoz, és milyen a viszonya a lelkéhez, belső önmagához. Amely szemléletre – tehát virtuálisan értelmezett vallásra – igenis szükség van.

ÖKOLÓGIA ÉS KÖRNYEZETTUDOMÁNY, A „FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS” FOGALMÁRÓL

Rió + 10 Vitatkozhatunk tehát fogalmakról, és vitatkozhatunk Rióról. Most, a Rió+10 idején itt az ideje. Én ott tartok például a környezettudomány, ökológia, fenntartható fejlődés fogalmáról gondolkozva, ahol tartottam 1996 júniusában. Én ma az *ökológiát* tartom általános fogalomnak, amely az élővilág egészének kölcsönhatásaival foglalkozik. A *környezettudományt* egy szűkebb tematikájú tudománynak tartom, az ember környezetével, pontosabban ember és természeti környezet viszonyával foglalkozik. A „*fenntartható fejlődést*” pedig az emberi tevékenység egyik vezérelvének tartom, amelyik megköveteli, hogy köznapi életfunkciónkat a természet és ember viszonyának figyelembevételével éljük meg. A „*fenntartható fejlődés*” tehát az én értelmezésem szerint olyan követelmény, amelynek érvényesülését a tudományon belül elsősorban az ökológiának és a környezettudománynak kell segítenie.

E világszemlélet-átalakulást támogatniuk kellene a tudományos szervezeteknek is. Így az akadémiáknak is. Jobban előtérbe kellene engedniük a természet és ember viszonyát vizsgáló tudományokat. Észre kellene venni, hogy a világban – éppen az elmúlt évszázad csodálatos technikai, fizikai, kémiai, biológiai tudományos fejlődése következtében

– milyen új technikai eszközökkel gazdagodtunk, s hogy ezen eszközök okos felhasználása külön tanulmányozást kíván. *Mert nem az a lényeg, hogy a világszemléletünk és tevékenységünk tudományos legyen, hanem az, hogy a tudomány ember- és élővilág-központú legyen. A tudományt lehet jóra és lehet rosszra is használni. Ezért is vagyok biztos abban, a 21. század ki fogja követelni, hogy a kutatásszervezetben az ökológia, a környezettudomány vagy az embert vizsgáló komplex tudományok, a pszichológia és a történeti antropológia, sokkal nagyobb szerepet kapjanak.**

*A tudomány
élővilág-
központúsága*

II.

AZ ÖKOLÓGIA ÉS A KÖRNYEZETTUDOMÁNY HELYE A TUDOMÁNSZERVEZETBEN

A kutatói tevékenység is megkívánja a szervezetet. Ezeknek a szervezeteknek első formái az ad hoc fórumok, de szükségszerűen kell állandó szervezeti kereteket is biztosítani. Mindnyájan ún. „megélhetés-tudósok” vagyunk, vagyis kutatásból, kutatásszervezetből, egyszóval tudományos tevékenységből élünk. És biztosítani akarjuk a magunk kenyerét, és a magunk korábban, egy előző korszakban kialakított meggyőződésének igazát a saját kutatásszervezetünkben. Nem vagyok biztos abban, hogy ezen *önbiztosítási törekvésünkben* képesek vagyunk a saját egyéni érdekeinken túlemelkedni, és képesek vagyunk megérteni s magunkévá tenni az új idők új követelményeit. Nem azért, mert rosszindulatúak vagyunk a világgal szemben, nemcsak azért, mert önzőek vagyunk, hanem azért is, mert egy korábbi világszemléletnek és e világszemlélethez kapcsolódó oktatási és kutatásszervezetnek vagyunk a termékei. Így élünk saját autonómiáinkban, és termeljük újra és újra az előző korszakok már bebetonozott világfelfogását a kutatásszervezetben. A kutatásszervezetnek ezt a sajátosságát természetesen mindenki ismeri, és ezért is az utóbbi évtizedekben nagy szkepszissel fogadják a tudományos autonómiák önmegújító képességének elvét. Én magam is az autonomista tudománypolitika híve voltam, és részben maradtam is.** De csak részben. Ma már belátom, öt évi elnökség után, hogy az európai akadémiai szervezet *nem biztos, hogy a legjobb szervezeti forma az önújratermelés megakadályozásához, illetve az új koreszmék befogadásához. Gondoljanak csak a Magyar Tudományos Akadémia történetére! Eötvös Józsefnek mint írónak 1867 után szinte erőszakkal kellett beleavatkoznia az Akadémia szervezetébe ahhoz, hogy a természettudományoknak nagyobb helyet, művelőiknek nagyobb taglétszámot biztosítson. És a szovjet rendszernek is erőszakkal*

*A tudomány-
szervezet előre-
hajtó vagy gátló
szerepe*

*A jelenlegi
szervezet egy
korábbi világ-
szemlélet
terméke*

*Az autonómia
merevsége*

* 2000. február 10. „Tudományágak arányának lehetséges reformja az Akadémián”.

** 1999. október 12. „Autonomista vagy végrehajtóhatalom-központú tudománypolitika”.

*Az önújra-
termelés
veszélyei*

kellett belenyúlnia 1949-ben az Akadémia szervezetébe ahhoz, hogy az alkalmazott természettudományok egyáltalán bejussanak, és a természettudományok általában nagyobb súlyt kapjanak intézményünkben. (1946-ban Szent-Györgyi Alberték már felláztak az indokolatlan társadalomtudományos túlsúly ellen – az arány akkor 70:30% volt a társadalomtudományok javára. Természettudományos akadémiát hívtak létre, és kiváltak az Akadémiából.) Az eredmény nem volt látványos: egy osztállyal többet kaptak a természettudományok, de a tagságon belüli arány változatlan maradt. A korszerűsítést azután – paradox módon – rossz politikai célok és politikai – azaz helytelen – módszerek érvényesítésével a proletárdiktatúra hajtotta végre. Igaz, a másik végletbe esve, és az európai 50:50% helyett, fokozatosan egy 70:30%-os arányt hívott létre a természettudományok javára. Amely most már 82:18% arány a természettudományok oldalán. Én mint elnök három kísérletet tettem a szűkebb vezetőség, majd az elnökség körében arra, hogy ezeken az arányokon fokozatosan változtassunk, illetve arra, hogy az ökológia, illetve környezettudomány, valamint a társadalomtudományok javára fokozatos reformot indítsunk el. Mind 1996 decemberében, mind 1997 novemberében az osztályelnökök informális értekezlete meghátrálásra készített, de ugyanígy jártam 2000 februárjában, illetve az elnökségi ülésen tavasszal.* Mindez bizonyítja, hogy az autonómiák óriási előnyei mellett – amelyre itt most nem kívánok kitérni, de hangoztatom eleget – az *autonómiának vannak hátrányai* is, mindenekelőtt az, hogy *nehezen tud megújulni*, képtelen tudomásul venni, hogy az újnak csak úgy lehet helyet adni, ha a régi struktúráknak a helyét szűkebbre szorítjuk. Mindebből azt a következtetést vonom le, hogy a mi életünkben valószínűleg az ökológiának nem fog az a figyelem és a környezettudománynak sem fog az a hely és az az anyagi megbecsülés jutni a tudományszervezetben, amelyre majd a 21. század, ha nem másként, erőszakkal rá fog kényszeríteni bennünket.

*A környezet-
tudomány
visszatartása*

III. KÖRNYEZETTUDOMÁNY: TERMÉSZET- VAGY TÁRSADALOMTUDOMÁNY?

A környezettudomány legalább annyira társadalomtudomány, mint természettudomány – ez ma már meggyőződés. Talán nem csodálkoznak e véleményemen a fentebbiek után. A természettudományok 20. szá-

* 1997. november 17. „Akadémiánk belső szervezetéről”; 2000. február 10. „Tudományágak arányának lehetséges reformja az Akadémián”; 2000. április 18. „Osztályok, tudományterületi arányok Akadémiánkon”.

zadi csodálatos sikerei odavezettek, hogy ma – legalábbis az én megítélésem szerint – a természetet vizsgáló kutatók gondolkodása fél évszázaddal megelőzte a társadalmat vizsgáló kutatók gondolkodását. Időfogalmunk, világszemléletünk szinte semmit nem újult a második világháború után. És a társadalomkutatás új irányai – a századelőről szépen fejlődő szociológia, majd kulturális antropológia, a pszichológia, a közgazdaság-tudomány – egymástól elszakítva, néha diszciplináris gettókba szorulva él. A társadalomtudományokban érezhető legerősebben a konfliktus a gyakorlat kihívása és a kutatásszervezet között. *A gyakorlati élet kihívása mindig problémaközpontú, a kutatásszervezet pedig diszciplinaközpontú.* Így aztán mindenki a maga kis diszciplináris szempontjából a diszciplinában kialakult módszerekkel kíván a kihívásokra válaszokat adni. Természetesen ez az önkritika mint társadalomkutatót nem tart vissza a természetkutatók kritikájától sem. Mindenekelőtt az élettelen természettel foglalkozó kutatókétól. Többször megfogalmazott véleményem szerint az alkalmazott és az elméleti természettudományok csodálatos sikerei ezen tudományok pazar intézményesedéséhez vezettek, hatalmas tanszéki, kutatói bázissal és a termeléstől elnyert pénzüsszeggel rendelkeznek. Ám mindezek a sikerek és ezek a fejlesztések beszűkítették a természettudományi kutatásszervezetben élők gondolkodását. Specialistákká tették őket, akik csak egy-egy kutatási folyamatra összpontosítanak. Vagyis ugyanabba a hibába estek, mint a társadalomkutatók. Ugyanúgy nem ismerik az emberi társadalmat, amelyekbe szerkesztik és építik csodálatos gépeiket, építményeiket, mint ahogy a társadalomkutatók nem ismerik a társadalom természeti és technikai környezetét. Egyik sem ismeri, egyik sem tanulmányozza azt a kölcsönhatást, amely objektíve él ember és környezete között.

Azt is hajtogatom természetesen, hogy a környezettudomány és az ökológia nem egyszerűen élettudomány. A fizikusok, a kémikusok nélkül ma már az élő szervezetek kutatása sem mozdulhat előre, nem is beszélve arról, hogy a természeti környezet megóvása is elképzelhetetlen műtárgyak, illetve az élettelen természet alkotásainak ismerete nélkül.*

Vagyis a környezettudomány fogalmába beletartozónak tartom mind a természet-, mind az élet-, mind a társadalomtudományokat. Még az 1996-ban – autodidakta környezetkutatóként – a környezettudományról megfogalmazott mondatomhoz most azt is hozzátenném: *a környezetkutatás szempont, amely érvényesítésre kell hogy kerüljön mind a természet-, mind az élet-, mind a társadalomtudományokban.*

*Természet-
kutatók
gondolkodása
előnyben*

*A diszciplináris
közelítés
korlátai*

*Specialisták
egyoldalúságai*

Új szintézis

1999. május 3. „Új szintézist! (Közgyűlési beszámoló)”.

A „KÖRNYEZETGONDOS POLGÁR”

*A köz-
gondolkodás
változásai*

Mi az, amivel a magam részéről az 1992-es riói programot most, tíz év után kiegészítendőnek tartom? Az, hogy a riói program nem változtatható meg a társadalmi közgondolkodás megváltoztatása nélkül. „Változtatásról” beszélek, és nem egyszerűen „változásról”, mert ahhoz a bizonyos világszemléleti változáshoz, amelyben bevezetőmben szoltam, nem fog eljutni automatikusan a társadalom. A tudománynak, az oktatásnak és az azokkal szövetséges médiának következetesen törekednie kell arra, hogy a polgárok a maguk egyéni életében környezetgondos alapelveket kövessenek. Én 1989 óta beszélek „környezetgondos polgár”-ról. Akkor egy évet töltöttem az adminisztrációban, és sokat kellett gondolkoznom azon, hogy a közigazgatás erejével milyen változásokat lehet a társadalmi közvélekedésben megindítani. Mint lelkes környezetvédő, illetve rejtőzködő ökológus, aki az ember szempontjából közelített a természeti világ egységéhez, kerestem azokat az eszközöket, amivel a természetbarát közgondolkodást elő lehetne segíteni. Ekkor szaladt ki a számon egy lakossági fórumon: „környezetgondos polgár”-ra van szükség, amely környezetgondos polgárt az oktatási rendszernek, a médiapolitikának, de az egész állami adórendszernek, sőt a politikai pártoknak kell kinevelniük. (Ez utóbbiakban hittem annak idején a legkevésbé.) A környezetgondos polgár nélkül nem megyünk semmire. Ezért talán javasolni lehetne a riói program kiegészítését egy ilyen klauzulával. A Környezettudományi Bizottságot tehát arra buzdítom, hogy vonjon be munkájába minél nagyobb számban társadalomkutatókat.

Oktatás, média

IV. VALLÁS ÉS TUDOMÁNY

*Racionalitás és
irracionalitás?*

Világszemlélet-változásra van szükség – mondogatjuk egyre többen az utóbbi években. Van, aki azt mondja, hogy az új világfelfogásnak a tudomány, van, aki azt mondja, hogy a vallás lesz a kialakítója és szervezeti kerete. Amennyire az ezzel foglalkozó irodalmat át tudom tekinteni, úgy érzem – ahogy arra már korábban utaltam is –, hogy az irodalomban a vallás és a tudomány intézményes formái közötti – néha értelmetlen – szembenállás újbóli jelentkezéséről van szó. A vallás számomra nem az irracionalitás, és a tudomány sem a racionalitás. A tudomány számomra az adott technikai, kulturális szinten működő megismerési-gondolkodási technika. Amely állítja, hogy a dolgokat a legteljesebb eddig elért ismeretszinten a legtökéletesebb módszerekkel és eszközökkel kell vizsgálni. A vallás pedig számomra az ember és ember, ember és világmindenség-

*A tudomány:
gondolkodás-
technika*

ről kialakított nézetek összessége. Többen (többek között századunk nagy angol történésze, Toynbee) kimondatlanul is így fogja fel a vallást. Ezért mondja azt, hogy vallás nélkül nem lehet élni. A vallás hit abban, hogy ember és ember, ember és természet, biofizikai lényünk és lelki-tudati tényezőink között összefüggés van. És a vallás formái közé – a 20. század történelméről beszélve – sorolja a nacionalizmust és a kommunizmust is. Vagyis minden olyan nézetet, amely hipotetikusan vagy bizonyítottan, rendszerszinten szemléli a világot. És ilyen értelemben, a köznapiság szintjén, a vallás fogalma a filozófia fogalmával egyenértékűként jelenik meg.

A vallás: köznap-i filozófia

Nem itt van a helye annak, hogy a magam vagy mások felfogását vallásról, tudományról részletesen taglaljam. De azért valamit hadd jegyezzek meg: a tudomány még önmagában – ismétlem – nem jó. Valamilyen véleménynek a tudományos alátámasztása önmagában még nem jelent mást, mint hogy egy véleményt a jelenlegi ismereteink és a jelenlegi technikánk birtokában mondunk ki. És azt sem hiszem el, hogy a kísérleti, a jelenségeket ismételten előidéző kutatások úgymond tudományosabbak a megismételhetetlen jelenségeket vizsgáló tudományoknál. A világ-egyetem létrejöttéről, a nagy robbanásról ugyanolyan keveset tudunk, mint az ember kialakulásáról. Sőt, még kevesebbet. Mégsem jut eszébe senkinek, hogy kétségbe vonja a fizika tudományvoltát. Óvatosabban kell tehát bánni a jelenlegi ismereteink és kutatási módszereink értékelésével. Mint ahogy azt sem hallgathatom el: egyetértek azokkal, akik azt mondják, hogy *vallás (vagy világszemlélet, filozófia) nélkül a tudomány önmagában ugyanúgy káros lehet, mint ahogy hasznos is.*

Keveset tudunk

Akárhogy van is, minden olyan intézményt, amely a természeti környezet és az ember megismerésével foglalkozik, támogatnunk kell, fejlődését kíváncsisággal figyelni. A kíváncsiság egyébként is az emberi élet előrehajtó ereje. A tudomány és a vallás intézményeit egymáshoz kell közelítenünk, meg kell ismertetni mindegyiket a másik álláspontjával. Nem tudhatjuk, hogy holnap milyen meglepetéseket hoz számunkra például a genetika. Nem tudjuk, mi lesz a véleményünk holnapután arról, hogy az emberi döntésekben mennyire játszanak szerepet *testünk biofizikai struktúrái*, mennyire a történelmi, társadalmi *eltanult szokásrendek*, és hogy az ún. *lelki struktúrát*, amely végül is alapvetően befolyásolja döntéseinket, milyen arányban vezethetjük vissza fizikai folyamatokra.

Az emberi kíváncsiság

Test, szokásrendszer, lélek

Környezettudományról, Rióról, korunk világszemlélet-váltásairól gondolkozva hadd mondjak el még valamit! Az Akadémia elnökeként többször idéztem Don Quijótét, a derék lovagot, mint kedvenc irodalmi hősömet, aki számomra egy olyan világszemléletnek a megtestesítője, amely a maga korában nem juthat győzelemre. Don Quijote az én értelmezésem szerint olyan lovag, aki tudomásul veszi, hogy a környező világ

Nem feladni

Nem feladni más törvényeket követ, és mégis bizonyos elgondolt erkölcsi normák érvényesítéséért előrszegezi dárdáját, s megrohamozza a szélalmot. Ma még mi is ilyen Don Quijoték vagyunk, lehet, hogy az utókor majd a mi harcainkat mulatságos küzdelemnek írja le, de remélem, hogy erkölcsi alapállásunkat ugyanúgy becsülni fogják, mint ahogy én is becsülöm Don Quijotét. Tudomásul veszem, hogy a világ, a környezet, amelyben élek, más elveket követ, de ezért nem haragszom rá, csak egyszerűen saját rögeszméimet követem.

Megjelent: Ezredforduló, 2002/2., 3–7. old.